

فراروی از تاریخ رسمی فلسفه اسلامی معرفی کتاب فلسفه و فقه در جهان اسلام

محسن فیض بخش*

هدف عمده مجموعه مقالات فلسفه و فقه در جهان اسلام فراروی از تاریخ رسمی فلسفه اسلامی است. آنچه رسماً به عنوان «تاریخ فلسفه اسلامی» شناخته می‌شود اندیشه‌های مجموعه‌ای از اندیشمندان است که عمدتاً در قالب سنت ارسطویی فلسفه ایده‌پردازی کرده‌اند و آثاری نوشته‌اند؛ اما به‌باور آدامسون، ایده‌های فلسفی در جهان اسلامی می‌تواند فراتر از صرف تاریخ رسمی فلسفه اسلامی دیده شود و در دیگر دانش‌های نظری شکل گرفته در جهان اسلام قابل‌رہ‌گیری است. مجموعه‌ای که این کتاب به‌عنوان جلد اول آن منتشر شده است به‌دنبال چنین هدفی است.^۱ اولین جلد از این مجموعه به سویه‌های فلسفی فقه و اصول فقه پرداخته است.

فصول کتاب را می‌توان به دو دسته کلی تقسیم کرد: دسته اول درباره جنبه‌های فقهی آثار اندیشمندانی است که در تاریخ اندیشه اسلامی به‌عنوان فیلسوف شناخته می‌شوند. این اندیشمندان گاه آثار فقهی نیز دارند و به‌عنوان فقیه نیز شناخته می‌شوند (مانند غزالی و ابن‌رشد) و گاه صرفاً به‌عنوان فیلسوف شناخته می‌شوند، اما در آثارشان بینش‌هایی است که نشان از توجه آن‌ها به مباحث فقهی دارد یا در مباحث فقهی قابل‌استفاده است (مانند فارابی و ابن‌سینا). از میان اندیشمندان یادشده ابن‌سینا و غزالی دو فصل و ابن‌رشد و فارابی یک فصل کتاب را به خود اختصاص داده‌اند. فصل‌های مربوط به ابن‌سینا به‌قلم هانا ارلواین

* دکترای فلسفه دین، دانشگاه تهران، Fayazbakhsh@ut.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۲/۲۵

(Hannah C. Erlwein) و نورا کالبارزیک (Nora Kalbarczyk) و فصل‌های مربوط به غزالی به قلم اولریش رودلف (Ulrich Rudolph) و فلیسیتاس اپویس (Felicitas Opwis) است. هم‌چنین، فریل بوخفا (Ferial Bouhafa) دربارهٔ فارابی و زیاد بو اکل (Ziad Bou Akl) دربارهٔ ابن‌رشد نوشته‌اند.

دستهٔ دوم از فصول کتاب دربارهٔ اندیشمندانی است که به‌عنوان فقیه شناخته می‌شوند و با وجود این، در آثار فقهی/اصولی خود ایده‌هایی فلسفی پرورش داده‌اند. کتاب به طیف متنوعی از مکاتب فقهی پرداخته است؛ از طیف‌های متنوع فقه اهل سنت (مانند شافعی، ابن‌تیمیه، و ابن‌حزم) تا فقه شیعه فصل‌هایی را در کتاب به خود اختصاص داده‌اند. جرج تامر (Georges Tamer) دربارهٔ شافعی، جان هوور (Jon Hoover) دربارهٔ ابن‌تیمیه، و یوپ لمر (Joep Lameer) دربارهٔ ابن‌حزم نگاشته‌اند. از دو فصل مربوط به فقه شیعه نیز یکی به قلم رابرت گلیو و دیگری به قلم امیرمحمد امامی و میرزا محمدکاظم عسکری نوشته شده است. در پایان، والتر ادوارد یانگ (Walter Edward Young) نیز فصلی دربارهٔ مفهوم «دوران» در بحث از اعتبار قیاس نگاشته است.

مباحث کتاب عمدتاً مربوط به پرسش‌هایی است که یا در فلسفهٔ حقوق مورد توجه‌اند یا در فلسفهٔ اخلاق. این مباحث عموماً به بحث‌های اصولی مربوط می‌شود و شامل مباحثی فلسفی دربارهٔ استدلال فقهی است. برای نمونه، لمر نشان می‌دهد که ابن‌حزم چگونه با برقراری تناظر میان سه‌گانهٔ فقهی و خوب/جواز/حرمت با سه‌گانهٔ منطقی و خوب/امکان/امتناع تلاش می‌کند قواعد منطقی موجهات را به بستر فقهی تسری دهد. هم‌چنین، فصل گلیو دربارهٔ جنبه‌های فلسفی اصالة البرائة در فقه شیعی است. امامی و عسکری نیز دربارهٔ مفهوم تجری نوشته‌اند و تلاش کرده‌اند مقایسه‌ای میان این مفهوم در اصول فقه و بخت اخلاقی در فلسفهٔ اخلاق معاصر ارائه دهند. آن‌ها نشان داده‌اند که تجری چگونه می‌تواند الهام‌بخش صورت جدیدی از مسئلهٔ بخت اخلاقی باشد که در فلسفهٔ اخلاق معاصر مورد توجه نبوده است.

روشن است که ایدهٔ اصلی کتاب و مجموعه‌ای که این کتاب جلد اول آن است می‌تواند تحولی در فهم ما از «تاریخ فلسفهٔ اسلامی» ایجاد کند. به‌عبارتی، پژوهش‌هایی از این دست می‌تواند فهم ما از تاریخ فلسفهٔ اسلامی را تاریخی‌تر کند و پیوستگی‌ها و پیچیدگی‌های این تاریخ را برای ما نمایان سازد. فهم تاریخ فقه به‌طور عام و تاریخ اصول فقه به‌طور خاص در پیوستگی با تاریخ فلسفه می‌تواند فهم ما را هم از تاریخ فلسفه هم از تاریخ (اصول) فقه

فراروی از تاریخ رسمی فلسفه اسلامی؛ معرفی کتاب فلسفه و فقه در جهان اسلام ۲۲۹

دقیق‌تر و کامل‌تر کند. درعین حال، این کتاب صرفاً نقطه آغازی برای این مسیر است و صرفاً چشم‌اندازی برای پژوهش‌های بیش‌تر در این زمینه ایجاد می‌کند.

مشخصات کتاب‌شناسی

Adamson, Peter (ed.) (2019), *Philosophy and Jurisprudence in the Islamic World*, Munich: De Gruyter.

پی‌نوشت

۱. آدامسون می‌نویسد: «این مجموعه به‌عنوان یک کل به جنبه‌های مختلف فرهنگ اسلامی می‌نگرد و اهمیت فلسفی ذاتی آن‌ها را می‌کاود و نیز به این پرسش می‌پردازد که این پدیده‌های فرهنگی چگونه با فلسفه به‌معنای خاص آن تعامل داشته‌اند و در آن اثر گذاشته‌اند» (p. vii).

